

Eric Hobsbawm'ın "Sosyal Eşkiya" Kalıbına Göre Bir Halk Kahramanı: Urfalı Nezif'in Biyografisinin Yapısal Çözümlemesi

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ ÖMER KIRMIZI*

Öz

Silah başta olmak üzere çeşitli yöntemlerle zor kullanarak can ve mal emniyetini ortadan kaldıran eşkiyalık, kamu otoritesinin sarsıldığı dönemlerde görülen bir fenomendir. Bu itibarla tarihin farklı dönemlerinde farklı coğrafyalarda merkezi otoritenin güçsüz düştüğü bunalımlı zamanlarda eşkiyalık hareketlerinin ortaya çıkıp yaygınlaştığı bilinmektedir. Sosyal eşkiyalar ise halkın adi suçlulardan ayırıp suçlarından/günahlarından arındırarak farklı bir kategoride ele aldığı ve icra ettikleri misyonla halk kahramanı statüsüne yükselttikleri figürlerdir. Bu çalışmada İngiliz tarihçi ve yazar Eric Hobsbawm tarafından ortaya atılıp sistematik bir şema ile ortaya konulan sosyal eşkiya kalıbı mahallî bir halk kahramanı olarak görülen Urfalı Nezif'in biyografisine uyarlanmıştır. Hobsbawm'ın sosyal eşkiyalar için kullandığı "kitapların resmi tarihinden bağımsız olarak hatırlanan bir tarihe ait" ifadesi Nezif'in bu çalışmaya konu edilmesinin temel gerekçesidir. Sözlü kaynaklardan derlenen halk anlatıları yoluyla toplumsal bellekte yaşamaya devam eden Urfalı Nezif; ortaya koyduğu kendine özgü adalet ölçüsü, gerçekleştirdiği eylemler ve toplumun adalete olan özlemini dillendiren sembol olarak bir sosyal eşkiyadır. Çalışmada Urfalı Nezif'in hayatının sosyal eşkiyalığın alt başlıkları bağlamında incelenip değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar sözcükler: Hobsbawm, sosyal eşkiya/haydut, halk kahramanı, Urfalı Nezif/Nazif

A FOLK HERO ACCORDING TO PATTERN OF ERIC HOBSBAWM'S "SOCIAL BANDIT":
STRUCTURAL ANALYSIS OF URFALI NEZİF'S BIOGRAPHY

Abstract

Banditry, which removes forcibly safety of life and goods/property by various methods, including gun, is a phenomenon that is seen during periods when public authority is shaken. In this respect, it is known that banditry movements emerged and became widespread in depressed/rough times when central authority weakened in different periods of history in different geographies. Social bandits are figures that folk distinguishes them from ordinary criminals and considers them in a different category by sanctifying/purifying from their crime/sins, and elevates them to status of folk hero with mission they performed. In this study, pattern of social bandit, put forward by Eric Hobsbawm, British historian and writer, and presented by a systematic schema, was adopted to Urfalı Nezif's biography, whom is seen as a local folk hero. Hobsbawm's statement "belongs to remembered history, as distinct from official history of books", used by him for social bandits, is

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü, omerkrm@nevsehir.edu.tr, omerkrmz@hotmail.com ORCID: 0000-0003-3393-6043

Gönderim tarihi: 30 Mayıs 2024

Kabul tarihi: 26 Temmuz 2024

main reason for Urfalı Nezih to be discussed in this study. Urfalı Nezih, who has continued to live in social memory through folk narrations, compiled from oral sources, a social bandit with distinctive justice criteria he presented, actions he performed, and as symbol who expressed longing to justice of society. In the study, we studied and carried out the evaluation of Urfalı Nezih's life in the context of sub-headings of social banditry

Keywords: Hobsbawm, social bandit/outlaw, folk hero, Urfalı Nezih/Nazif

GİRİŞ

Eşkıyalık ve eşkıyalık hareketleri; toplumlarda sosyal, idarî ve iktisadî düzenin bozulmasıyla baş gösteren, tarihin ilk devirlerinden günümüze kadar sebep ve sonuçları itibariyle farklı biçimlerde değerlendirilen bir olgudur. Kamu otoritesinin sarsıldığı, can ve mal emniyetinin kalmadığı durumlarda zor kullanarak tedhiş hareketleriyle korku salan eşkıyalık, genel çerçevede tarım toplumlarına özgü bir eylem türüdür. Ancak tarihi süreçte genellikle devlet erkine veya bu erke bağlı mahallî yönetici ve kurumlara başkaldırı şeklinde zuhur eden eşkıyalık, değişen toplum ve yönetim biçimlerine bakılmaksızın her dönemde var olagelmıştır.

Mensup olunan disipline göre farklı şekillerde tanımlanan eşkıyalık; yol kesen, hırsız, haydut grubu (Cemiloğlu, 2003, s. 218); şekavette olanlar, haydutlar (Toparlı vd., 2004, s. 124); dağ hırsızları, haydutlar (Devellioğlu, 2008, s. 238); dağda, kırdan yol kesen hırsızlar, haydutlar (URL-1); kuttâu't-tarik (yol kesen), haramî (URL-2); yasalara ters düşerek, saldırıp zor kullanarak soygun yapan bir çeteye dâhil olan kimseler (Şahin, 2003, s. 76) gibi farklı anlamlar yüklenen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözlüklerde daha çok "kriminal" yönleriyle vurgulanan eşkıyalığın oluşumuna zemin hazırlayan sosyoekonomik şartlar, bilim adamlarınca daha sonra kendisine bir meşruiyet alanı kazandıracak olan "sosyal eşkıya/haydut" kavramının da doğmasına neden olacaktır.

Yukarıda farklı anlamları verilen adı eşkıyalıktan ayrılan sosyal eşkıya kavramı, İngiliz marksist tarihçi ve yazar Eric Hobsbawm tarafından ortaya atılmış; eşkıyalığın romantik bir bakış açısıyla ve "soylu bir direniş" bağlamında yeniden ele alınmasına neden olmuştur. Hobsbawm'a göre sosyal eşkıya; merkezî ve yerel otoritelere göre suçlu sayılan ancak köylülerin gözünde bir kahraman, sınıfının yandaşı, öç alıcı, adaletsizliği düzeltmek için dövüşen ve "zarureten" yasa dışına düşmüş köylüdür (1995, s. 11). Marksist eğilimli halkbilimcilerin folkloru sınıf çatışmasının yansıması ve silahı (Dorson, 2011, s. 28) olarak ele aldığı bir düzlemde Hobsbawm da konuyu sosyokültürel yapı içinde ve determinist bir yaklaşımla (Çobanoğlu, 2012, s. 212) ele alarak köylü haydutların bir halk kahramanına dönüşme süreçlerini bir şema şeklinde ele almaktadır.

Araştırmacılar, (Boratav, 2009, s. 23; Genç, 1998, s. 112; Dinç, 2018; Gacar, 2019, s. 312; Oktay, 2020, s.149) genellikle sosyal eşkıyaların suçlarından yalıtılarak ve günahlarından arındırılmış bir şekilde destanlara ve türkülere konu olduklarını ifade ederler. Bunun taşrada meşruiyet krizi yaşayan devlet aygıtının halkın adalet ve sosyoekonomik refah arayışı ile birleşerek evrensel boyutta bir suçlu-kahraman prototipinin oluşmasına katkı sunduğu söylenebilir. Ancak sosyal eşkıyalığın nedenlerini sadece iktisadî krizler ve yönetim zafiyetleriyle açıklamak mümkün değildir (Elaltuntaş & Karaca, 2021, s.45). Toplumların adalet özlemleri, güvenlik ihtiyaçları ve arzulan bir

düzen için kolektif idealleri gerçekleştirebilecek bir figür, toplumsal şuurlarında filizlenmeye her an hazırdır.

Sosyal eşkiyanın edebî ve kültürel imajı, geri kalmış toplumlarda günlük yaşamın; ileri toplumlarda ise kaybedilmiş masumiyet ve maceraya duyulan özlemin yansımasıdır. Eşkiyalığın hukuksal ve kriminal çerçevesini attığımızda geriye ebedi bir arzu ve edebî roller kalır: özgürlük, kahramanlık ve adalet düşü (Pıçak vd., 2020, s. 379). Devlet yönetimindeki aksaklıklar, ekonomik sarsıntılar ve dış müdahale gibi kaotik durumlar esnasında ortaya çıkan başkaldırı ve sosyal eşkiyalar, aynı olumsuz koşulları yaşayan toplum için dolaylı bir doyum ve bir toplu kutlama kaynağıdır (Yetkin, 1997, s. 11). Dolayısıyla yukarıda bahsedilen düalete kapsamında suç işleyen kişinin adı bir suçlu mu yoksa sosyal bir eşkiya mı olduğu ona kimin gözüyle bakıldığına göre değişmektedir (Dinç, 2018, s.76).

Lüleci (2022, s. 141-142), Türk kültür dünyasında sosyal eşkiya olarak değerlendirilebilecek karakterlerle ilgili son yıllarda muhtelif çalışmaların yapıldığını fakat buna dair kültürel bir “değer” çözümlemesinin yapılamadığını belirtir. Bu kapsamda yöntem eksikliklerine değinen yazar, söz konusu geleneği “sınıf” kavramı üzerinden değil “değer” kavramı üzerinden temellendirmenin gerekliliğine temas eder. Nitekim Anton Blok (1972) başta olmak üzere farklı araştırmacılar dünyanın farklı bölgelerindeki eşkiyalık deneyimlerinin açıklanmasında değer kavramının önemli bir rolü olduğunu ifade etmiş, eşkiya eylemlerinin bir dizi değerler silsilesine tekabül ettiklerini belirtmişlerdir.

Toplumların, kahramanlara ve halktan yana çıkanlara duyulan ihtiyaca binaen bazen ortada gerçek bir kahraman yokken bile bu işler için uygun olduğu düşünülen birinin baş tacı edildiğini belirten Hobsbawm (1995, s. 33-34) erdemli/sosyal eşkiya tipinin evrensel ve meşhur örneği olan Rabin Hood mitini bu kapsamda değerlendirir.

Eşkiyalık, toprakların ve ekonomik imkânların görece dengeli dağıldığı bölgelerde görülmez. Kapitalist sistemin etkisiyle toprak ve sermaye yoğunlaşmasının dolayısıyla eşitsizliğin hızlandığı bölgelerde ve aşiret düzeninin etkisiyle doğal olarak mülk edinmenin alabildiğine sınırlandırıldığı yörelerde görülür (Pıçak vd., 2020, s. 381). Bu itibarla çalışmamıza konu olan Urfa’da önceki cümlelerde tasvir edilen, genellikle sosyal eşkiyalığın ortaya çıkış zeminini teşkil eden sosyoekonomik ve sosyokültürel şartların hüküm sürdüğü bir yöre olan Urfa’da ve bahsi geçen şartların cari olduğu 20. yüzyıl başlarında yaşamıştır. Ancak yöredeki sosyal eşkiyalığı Doğu ve Güneydoğu’da 1980’li yıllara kadar devam eden “mahkumluk”tan (Şahin, 1995, s. 5-8) kısmen ve 1980’li yıllardan beri yörede binlerce vatandaşımızı katleden ırkçı-bölücü PKK teröründen tamamen ayırmak gerekir.

Kurtuluş Savaşı sırasında yörede Fransızlara karşı yapılan çete savaşlarında adını duyuran (Bayrak, 1985, s. 125) Nezif; Ahmet Arif’in şiirlerinden (Arif, 2009, s. 54-55) TRT’nin belgesellerine (Karadağ, 2008, s. 194) kadar farklı mecralara konu olmuş, yörede sosyal adaleti sağlamayı kendisine misyon edinmiş bir halk kahramanıdır. Bu çalışmada Urfa Nezif, Eric Hobsbawm’ın sosyal eşkiyalık ve buna bağlı kategorizasyona tabi tuttuğu alt başlıkları bağlamında ele alınacaktır.

† Nazif ismi Urfa halk ağzında gerileyici benzeşme yoluyla “Nezif” şeklinde söylenmektedir. Bu itibarla metinde Nezif söyleyişi tercih edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz.:Özçelik, 1997: 20.

1.URFALI NEZİF'İN HAYATI

Nezif, 1893 yılında Urfa'nın Yusufpaşa Mahallesi'nde doğmuştur (Aydınlı, 2008, s. 330). Doğduğu ev, günümüzde yıkılmış olan "Eski Saray" diye tabir edilen ve bir zamanlar hükümet konağı olarak kullanılan yapının bitişiğinde bulunan Ayaklı Hamam'ın yanındadır (K.K.1). Babasının adı Süleyman Halfe (Kalfa), annesinin adı Emine'dir. Mustafa ve Hatice adında iki kardeşi olan Nezif'in babasının Rızvaniye Camii'nde imamlık yaptığı aynı zamanda bölgedeki vakıfların gelir gider defterlerini tuttuğu ifade edilmiştir (K.K.1, K.K.4).

Nezif, küçük yaşlardan itibaren cesareti, yiğitliği, zayıfları gözetken tavrı ve haksızlığa karşı tahammülsüzlüğüyle temayüz etmiş biridir (Turhan, vd., 2003, s. 387). Yaşadığı dönemde daha çok yörede çetecilik yoluyla halka zulmeden Ermenilerle mücadele eden Nezif (Özbek, 1994, s. 280) gerek bu tavrı gerekse de Urfa'nın işgali sırasında Fransızlara karşı giriştiği mücadele ile yörede bir halk kahramanına dönüşmüştür. Kahramanlığı sebebiyle Ahmet Arif (2009, s. 54-55), Enver Gökçe (Kurtoğlu, 2020, s. 99) gibi şairlerin şiirlerinde kendisine yer verdiği Urfalı Nezif'in ölümü trajiktir.

Özbek'e (1994, s. 280) göre Urfalı Nezif'i, karısıyla ilişkisi olduğunu düşündüğünden yakın bir arkadaşı tuzağa çekerek öldürmüştür. Ancak Aydın (2008, s. 330), Turhan vd. (2003, s. 387) ve sözlü kaynakların (K.K.1, K.K.2, K.K.3, K.K.4, K.K.5, K.K.6) ifadelerine göre Urfalı Nezif'in varlığı yörede milletin sırtından zenginleşenlerle, elde ettikleri güç sayesinde halk zulmedenlerin işine gelmediği için onun ortadan kaldırılması bir plan dahilinde Hacı İsa'ların yanında çalışan Deveci Mehmet'e havale edilmiştir. Buna göre Nezif'in en yakın adamlarından Deveci Mehmet, altınla devşirilmiş ve Nezif'i öldürmeye ikna olmuştur.

Sözlü kaynakların ifadelerine göre Nezif ve Deveci Mehmet Suruç'a gitmek üzere bir gün yola çıkarlar. Akabe Mevkii'nde bulunan Firuz Paşa Hayratı'nda[‡] mola verirler. Burası o dönem için yolcuların ve kervanların dinlendiği bir su başıdır. Burada dinlenmeye çekilen Nezif'in yanında sadece tüfek olduğundan emin olan Deveci Mehmet, dışardan bir gürültü duyduğunu söyleyerek tüfeği Nezif'ten alır. Hayratın dışına yönelip birkaç adım attıktan sonra dönüp Nezif'i vurur. Onun doğrulmasına fırsat vermeden arka arkaya ateş eden Deveci Mehmet, Nezif'in öldüğünü düşünerek oradan uzaklaşır. Ancak yaralanan ve çok kan kaybeden Nezif henüz ölmemiştir. Bir müddet sonra hayratın civarından geçen Kolcu (Bekçi) Cuma, bir inleme sesi duyar. Hayrata doğru geldiğinde vurulmuş olan kişinin Nezif olduğunu anlar. Şehre gelip ailesine haber verir fakat döndüklerinde Nezif vefat etmiştir. Cenazesi Urfa'ya getirilen Nezif, hayatının baharında bir ihanet sonucu öldürüldüğü için halk büyük bir şaşkınlık yaşar. Ölümü halk üzerinde büyük bir üzüntü yaratan Nezif, Bediüzzaman Mezarlığı'na defnedilir (K.K.1).

E. Hobsbawm, sosyal eşkıyalığın diğer adı suçlularla karıştırılmaması için eserinde (1995, s. 47-97) belli başlı suç gruplarından bahsederek teorisine dayanak yapacağı genel çerçeveyi çizmiştir. Bu yolla kamusal düzenin bozulduğu, güçlünün güçsüzü ezdiği, haksızın haklıya üstün geldiği zamanlarda genellikle halk edebiyatı metinlerinde idealize edilen ve bilhassa kırsal kesimdeki her erkeğin öykündüğü kahramanın ortaya çıkış ve hayat serüvenini bir kalıp içerisinde okura sunulması hedeflenmiştir. Çalışmanın bu bölümünde Urfalı Nezif'in hayatı Hobsbawm'ın çizdiği şema bağlamında değerlendirilecektir.

[‡] Bu hayrata, yaşanan hadiseden ötürü Nezif'in Hayratı ismi verilmiş ve hayrat günümüzde de bu isimle anılmaktadır.

2. ERİC HOBSBAWM'İN SOSYAL HAYDUT KALIBINA GÖRE URFALI NEZİF'İN HAYATININ TAHLİLİ

E. Hobsbawm, sosyal haydut kavramını temellendirirken bu tipi kurgusal hikâyelerin yanı sıra tarihteki belli başlı gerçek toplumsal olaylarla ilişkilendirmiş; böylece zihnindeki sosyal eşkiya tipleştirmesi ve ideal eylemci profilini toplumsal hareketlere ilişkin teorisinin merkezine oturtmuştur. Bunu yaparken de resmi kaynaklar dışında baladlar, türküler, halk şiirleri ve mitolojiden yararlanmıştır.

Urfalı Nezif'in yaşadığı dönem, içinde bulunduğu sosyoekonomik şartlar ve toplumsal yapı Hobsbawm'ın kuramını dayandırdığı ve eserinde betimlediği (1995, s. 82) şartlarla paralellik arz etmektedir. Osmanlı Devleti'nin yıkılış Cumhuriyet'in kuruluş yıllarına denk gelen bu dönem, savaşlar ve yerel isyan hareketlerinin gerçekleştiği bir dönemdir (Tanık, 2023). Yöredeki Ermenilerin işgal kuvvetleriyle ortak hareket edip bölgedeki halka zarar vermesi ve sarsılan devlet otoritesi, bölgede sivil inisiyatifin harekete geçmesine neden olmuştur.

Nezif'in yaşadığı yöre olan Urfa, bu dönemde de köklü bir tarihe sahip olmasına karşın kır sosyolojisinin hâkim olduğu bir toplum yapısı sergilemektedir. Bu bağlamda Hobsbawm'ın sosyal eşkiyanın coğrafyası sadedinde dağlar, ulaşılmaz bölgeler, endüstri öncesi gelişmemiş yollar (1995, s. 15) şeklinde betimlediği ortam aynı zamanda Urfalı Nezif'in sosyal eşkiya olarak ortaya çıkacağı zemini betimlemektedir.

Hobsbawm'a göre "*kitapların resmi tarihinden bağımsız olarak hatırlanan bir tarihe ait*" olan sosyal eşkiyalar, halkları için Napolyon ya da Bismark'tan daha önemlidirler. Haklarında özlem ve gurur dolu türküler yakılmıştır (1995, s. 119-120). Bu kapsamda çalışmamıza konu olan Nezif'in öldürülmesi üzerine aşağıdaki türkünün yakıldığı tespit edilmiştir (Özbek, 1994, s. 281):

Yaylalar içinde Erzurum yayla,
Şehirler içinde ne hoştur Konya,
Nezif'i vurmuşlar şen olsun dünya[§].
Ana düştüm ben bir ormana yol belli değil, iz belli değil.
Beni vuran dostum anam, düşmanım değil.
Urfa mahpushanasında gün belli değil, yıl belli değil.
Nezif'in hurcunda** bir top alaca^{††}.
Saraya getirdiler kanlı salaca^{‡‡}.
Ası'yı^{§§} gönderin gitsin ilaca.
Ana düştüm ben bir ormana yol belli değil, iz belli değil.
Beni vuran dostum anam, düşmanım değil.
Urfa mahpushanasında gün belli değil, yıl belli değil.

Hobsbawm'ın eşkiyalığın ortaya çıkış şartlarını inceleyip sosyal haydut diye tanımladığı erdemli eşkiyaların toplumsal rolü ve yerel halkla olan ilişkilerine dair ortaya koyduğu prensipler

[§] Bu mısra "Nezif'i vurmuşlar ağlasın Urfa" şeklinde de söylenmektedir.

^{**} Hurç: Sırtta taşınan veya binek hayvanlarının sırtına vurulan keçi kılından örülen ya da deriden yapılmış küçük heybe.

^{††} Alaca: Erkek gömleği dikiminde kullanılan çizgili, pamuklu kumaş.

^{‡‡} Salaca: Ölü yıkanan tahta kerevet.

^{§§} Ası: Kör Ası olarak bilinen Nezif'in dostu ve Milli Mücadele kahramanlarından İsmail Kaysı (K.K.2).

esasen bir kahraman biyografisinin yapısal olarak çözümlenmesine dayanmaktadır. Bu itibarla çalışmamızda Hobsbawm'ın kültürel kod ve imajlara dayanarak sistematik hale getirdiği kahraman kalıbı Urfalı Nezif'in hayatına uygulanacaktır.

2.1. Adaletsizliğin Kurbanı Olarak Kahraman

Hobsbawm'a göre erdemli bir eşkiya suç işleyerek değil adaletsizliğin kurbanı olarak kanun dışına düşer. Ya da sosyal eşkiya halk tarafından değil otoritelerce suç kabul edilen bazı eylemlerden ötürü hüküm giyer (1995, s. 34). Bu itibarla resmi otoritelerce "suç" olarak değerlendirilen bir eylemden ötürü kanundışılık kariyerine başlayan sosyal eşkiya toplum nazarında adaletsizliğin kurbanı olmuştur.

Urfalı Nezif'in hayatı; halkın savaş, isyan hareketleri ve buna bağlı yerel otorite zayıflığından kaynaklı kargaşa içinde olduğu bir döneme tekabül etmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Anadolu'da başlayan işgal hareketlerine Osmanlı Devleti çatısı altında yaşayan azınlıklar da katılmış, böylece Anadolu'da dağınık halde ve Müslümanlarla iç içe yaşayan bilhassa Ermenilerin gerçekleştirdiği terör hadiseleri Urfa'da da yerel halkı sivil inisiyatifle işgale karşı koymaya mecbur bırakmıştı. Nezif, oluşturulan bu milis kuvvetlere katılmış, Kurtuluş Savaşı'na iştirak etmiştir. Bu durum Hobsbawm'ın sosyal eşkiyaların yabancı istilalara karşı yürütülen direniş hareketlerinde rol almaları (1995, s. 29) kuralıyla da uyum göstermektedir.

Yörede İngilizlerden sonra işgali devralan Fransızlara karşı Nezif önderliğinde çeşitli sabotaj eylemleri gerçekleştirilmiştir. Bunlardan biri, şehrin hâkim bölgesinde yer almasından ötürü Fransızların karargâh olarak kullandıkları hastaneye yapılan eylemdir. Nezif ve arkadaşları, Karakoyun Deresi üzerinde bulunan bu hastaneye kanalizasyondan girip birkaç Fransız askerini etkisiz hale getirmiştir. İşgal kuvvetleri komutanı Yüzbaşı Sajous^{***} Nezif'in yakalanması için defalarca talimat vermiş ancak buna muvaffak olamamıştır (K.K.3).

Nezif'in mücadelesi sadece işgal kuvvetlerine karşı olmamış; yerel devlet otoritesinin sarsılmasıyla beraber stokçuluk yapan tüccara, fakirlere eziyet eden zenginlere ve asayişin bozulmasıyla çetecilik yapanlara da Nezif karşı koymuştur. O, hayatında hiç adam öldürmemesine rağmen yaralamadan ötürü birkaç defa hapse girmiş, çoğu kez halkın veya zaptiyelerin önceden haber vermesi sayesinde hapse düşmekten kurtulmuştur. Bir defasında yöre ahalisinden haraç isteyen birini yaraladığı için hapse girmiş, ancak mahkumların hamama götürüldüğü başka bir zamanda kaçmayı başarmıştır. Bütün bu kaçma ve saklanma süreçlerinde halkın hatta zaptiyelerin desteğini aldığı da anlatılmaktadır (K.K.2, K.K.3).

Eşkiyalığın toplumsal gerilimlerin ve karışıklığın olduğu dönemlerde gelişip yaygınlaştığı gerçeği dikkate alındığında sosyal eşkiyanın yoksulun öç alıcısı durumuna gelmesiyle bu imgeyi hak ettiği düşünülmektedir (Hobsbawm, 1995, s. 55). Nezif, gerek Kurtuluş Savaşı sırasında işgal kuvvetleri ve Ermenilere karşı verdiği mücadele ile gerekse de halka çeşitli şekillerde zulmedenlere karşı duruşuyla halkın öç alıcısı olmuştur. Bu süreçlerde kanunların suç saydığı fakat toplumdaki

^{***} Urfa'nın düşman işgalinden kurtuluş tarihi olan ve 90'lı yıllara kadar yerel halkın yoğun katılımıyla gerçekleşen törenlerin yapıldığı 11 Nisan tarihi, halk arasında Fransızların bölgeden sürülmesinden dolayı Fransız komutandan kurtuluşa atıfla "Saco'nun Bayramı" olarak da bilinmektedir (K.K.8).

adaletsizlikleri düzeltmek için gerçekleştirdiği eylemlerden ötürü hapse düşmüştür. Hem bu eylemleri hem de işgal kuvvetlerine karşı giriştiği mücadele onu kanundışına itmiş ama süreç sonunda bir halk kahramanına evrilmiştir.

2.2. Yanlışları Düzelten Kahraman

Sosyal eşkıyaların bir programı olduğu kabul edilse bile bu mevcut düzenin restore edilmesi ya da korunması anlamını taşır. Onlar yanlışları düzeltirler, adaletsizliği önlemeyi ve adaletsizliğin acısını çıkarmayı kendilerine amaç edinirler (Hobsbawm, 1995, s. 19).

Urfalı Nezif, yörede kabadayılığı ile ün salmış ancak bileğinin gücünü ezilenden yana kullanmış, cesareti ve mertliğiyle nam salmıştır. Yürüyüşü, cesareti ve tavırları yörede o denli etkili ve takdir sebebi olmuştur ki halk arasında bu meziyetleri övmek için “Nezif gibi” deyimini hâlâ kullanılmaktadır (K.K.5).

Nezif, yaşadığı dönemde kendisine toplumsal yanlışları, adaletsizlikleri düzeltme misyonu biçmiş; bu uğurda farklı gruplarla karşı karşıya gelmiştir. Yaşadığı dönemde işgal edilmiş vatanını düşman tasallutundan kurtarmak için gerçekleştirdikleri bu cümleden sayılabilir. Ayrıca savaşın bitmesinden sonra halka mali yönden sorun çıkararak yerel odaklarla mücadele etmiş, bu uğurda hapisaneye düşmüştür. Anlatılanlara göre Kaleboynu Mahallesi’nde azıllı bir hırsız yaşar, kimse de buna güç yetiremezmiş. Mahalledeki yaşlı bir kadının evi soyulunca durum Nezif’e bildirilmiş. Nezif, adamını gönderip hırsız yanına çağırılmış. Hırsız çaldıklarını iade ettikten sonra korkudan kadının diğer eksiklerini de tamamlamıştır (K.K.1).

Ölümüne kadar uzayacak olan olaylar incelendiğinde de toplumdaki yanlışları düzeltme uğruna mücadeleye giriştiği, hapisaneye düştüğü görülecektir. Öldürülmesine sebep olan olay da zengin ve güçlü birinden alacağını tahsil edemeyen bir kişinin Nezif’e başvurmasıyla gerçekleşmiştir. Buna benzer birçok olayda Nezif’in devreye girerek adaletsizlik, yolsuzluk ve yanlışlıkla mücadele ettiği anlatılmaktadır.

Sosyal eşkıyaların düzen ve adaleti sağlarken insanla insan, zenginle fakir, kuvvetliyle zayıf arasında spesifik bir adalet kriteri (Hobsbawm, 1995, s. 19) koyduğu dikkate alındığında Nezif’in de meşruiyetini kanunlardan değil toplumun vicdanı ve değer yargılarından alan adalet ölçüsüyle olaylara müdahale edip yanlışları düzeltme yoluna gittiği görülmüştür. Bu itibarla Nezif, toplum vicdanında yanlışları düzelten kahraman olarak temayüz etmiştir.

2.3. Zenginden Alıp Fakire Verme

Bir eşkıyanın zenginden yoksula vermek için mi aldığı tartışmalı bir konu olmakla birlikte erdemli eşkıyaların serveti yeniden dağıtmakla ün kazandıkları tartışmasız bir gerçektir (Hobsbawm, 1995, s. 36). Sosyal eşkıyalığa dair anlatılarda zenginden alıp fakire ve ihtiyaç halinde olanlara verme düzenli olarak tekrar eden bir durumdur (Çobanoğlu, 2012, s. 213). Bu aynı zamanda arkasına halk desteğini almak isteyen bir eşkıya için zaruri bir davranıştır.

Urfalı Nezif’in halk arasında bu denli sevgiye mazhar olmasının ve adına türküler yakılmasının temel sebebi fakirleri gözetmesi ve zenginden alıp fakire vermesidir. Bu durum onun eylemlerine halk arasında da bir meşruiyet kazandırmış, şöhretine şöhret katmıştır. Nezif, zaman

zaman şehirde atıyla gezer, zenginlerin pencerelerine yanaşır *“Pencere sana diyorum, falan fakirin ihtiyacını göreceksin, eksiklerini evine göndereceksin!”* diye dolaylı yoldan göndermelerde bulunmuş (K.K.2)

Bir gün Köroğlu kahvesinde oturduğu sırada berduş kılıklı biri gelip kendisinden para ister. Nezif’in cesaret ve kuvvetini bilen herkes, *“Nezif şimdi bunu döver, öldürür!”* diye düşünürken o berduşun söylediklerine asla kızmaz. Onu yanına çağırıp kahve ikram eder, sonra da bir miktar para verip yolcular. Bu tavrına şaşırın insanlara da *“Bu adam muhtaç, bu nedenle ölümü göze alıp benim üzerime gelmiş; zaten topladıklarımı bunlar için topluyorum!”* diyerek davranışının sebebini izah eder (K.K.3). Bu durum aynı zamanda Nezif’in halk desteğinin sebebini ve toplumsal meşruiyetinin zeminini teşkil etmektedir.

Sosyal eşkıyalar, soygundan ve zengin kişilerden elde ettikleri ganimeti yoksul ve aç insanlara dağıtarak iyilik yapma duygularını yitirmediklerini ve katı yürekli olmadıklarını göstermiş olurlar (Hobsbawm, 1995, s. 35). Urfalı Nezif de sosyal eşkıya kalıbının en belirgin ve tekrar eden özelliği olan zenginden alıp fakire verme eylemini bu çerçevede gerçekleştirmiştir.

2.4. Öldürmenin Ölçüleri

Adam öldürme ve terör yaratmada ölçülü olmak sosyal eşkıya imgesine ait bir özelliktir. Sosyal eşkıyalar, yoksulun ve zayıfın da gerektiğinde dehşet salabileceğini ispat etmek adına adam öldürebilmektedirler (Hobsbawm, 1995, s. 47).

Urfalı Nezif, Hobsbawm’ın *“Haklı olarak öldürme tanımı neyse erdemli eşkıya buna uymak zorundadır.”* (1995, s. 39) ifadesinde anlamını bulan şekliyle yaşadığı yörenin işgal edilmesi sonucu vatanını savunurken çatışmalarda düşman askerlerini öldürmüştür. Bu durumda Nezif’in meşru müdafaa kapsamında adam öldürmek zorunda kaldığını söylemek mümkündür.

Kaynak kişiler, Nezif’in fırtınalı bir hayat yaşayıp çok sayıda adam yaraladığını ve defalarca hapisaneye düşmesine rağmen hiç adam öldürmediğini ifade etmişlerdir (K.K.1, K.K.2, K.K.4). Nezif’in zaman zaman uygulamak zorunda kaldığı ölçülü şiddet ve yerel halka zarar vermeyen tavrı, şartlarını kendisinin belirlediği ahlakî değerlere dayanmaktadır. Bu durum zamanla halkın yanı sıra mahallî güvenlik güçleri ile Nezif arasında ortak bir saygı ve sözsüz bir anlaşmaya dönüşmüştür.

Sosyal haydutlar, müdafaasız insanların öldürülmesine hatta bölge polisi gibi açık hedefler üzerine haksız hücumlar yapılmasına karşıdır (Hobsbawm, 1995, s. 39). Urfalı Nezif de hayatı boyunca yaşadığı yöreyi işgal eden düşman askerleri dışında kimseyi öldürmemiş, şiddete kendi adalet ölçüleri çerçevesinde ölçülü bir şekilde başvurmuştur.

2.5. Halkın Kahramanı

Sosyal haydut, adi bir suçlu olmadığından kanundışı olmaktan kurtulduğu zaman doğup büyüdüğü yere topluluğun saygın bir üyesi olarak geri dönebilir. Çünkü gerçek eşkıya halkını hiçbir zaman terk etmez (Hobsbawm, 1995, s. 39).

Urfalı Nezif, çocukluğundan beri yörede haksız uygulamalar karşısında duran cesur bir figür olarak ortaya çıkmış; halkın güvenlik ve adalete olan özlemi onun şahsında sembolleşmiştir.

Nezif'in yaşadığı dönem, sosyoekonomik açıdan değerlendirildiğinde önceki bölümlerde betimlendiği üzere onun ortaya çıkışını hazırlayan şartların politik olmaktan ziyade ekonomik ve sosyokültürel dinamiklere yaslandığı görülecektir. Nitekim Nezif, hayatı boyunca politik bir amaç veya çatışmanın tarafı olmamış; haksızlığa uğrayan, hırsıza mal kaptıran, tefecinin eline düşen insanların başvuru mercii ve sığınağı olmuştur (K.K.1). Bu hususiyetleri onun toplum nezdinde bir "halk kahramanı" olarak anılmasına ve adına türküler yakılmasına vesile olmuştur.

Nezif'in, yukarıda vurgulandığı üzere, politik bir hedefinin olmaması onun merkezinde bulunduğu ve etrafında teşekkül eden olayların bir halk ihtilaline veya toplumsal bir dönüşüme evrilmesine imkân yaratmamıştır. Dolayısıyla geleneksel düzeni yıkmaya yönelik bir teşebbüs içinde bulunmayan ve böyle bir gaye de gütmeyen Nezif, kamusal düzenin sağlanıp kamu otoritesinin tahkim olunduğu zamanlarda tekrar halkın arasına karışmış, hiçbir zaman terk etmediği insanların arasında hayatını sürdürmüştür.

2.6. Halkın Yardımları

İhtiyaçları ve faaliyetleri yüzünden eşkıya mevcut ekonomik ve sosyal sistemle daima ilişki halindedir. Eşkıyaların varlıklarını sürdürebilmek için yiyeceğe, silaha ve cephaneye ihtiyaçları vardır. Bu noktada uğruna mücadeleye giriştiği halkının yardımları ona erişir (Hobsbawm, 1995, s. 71). Dolayısıyla sosyal eşkıyalar, onlara hayran halk tarafından yardım görür ve desteklenirler.

Nezif, gerek işgal dönemlerinde İngiliz ve Fransız idaresine karşı giriştiği eylemlerde gerekse diğer zamanlarda daima halkın desteğini görmüş; tutuklanma, hapisaneye atılma gibi durumlardan halk aracılığıyla haberdar olmuştur. Kaynak kişiler, Nezif'in birçok yaralama hadisesine karışmasına karşın hiç adam öldürmediğini ifade etmişlerdir. Bu yaralama olaylarında da Nezif'in eylemlerinin halk tarafından onaylanmasından ötürü genelde zaptiyelerin önceden haber vermesi sonucu yakalanamadığı ifade edilmektedir (K.K.1, K.K.3, K.K.7).

Yakalandığı zamanlarda ise yine halkın yardımıyla firar ettiği anlaşılmaktadır. Karıştığı bir yaralamadan ötürü hapisaneye düşen Nezif, diğer mahkumlarla beraber getirildiği Karakoyun Deresi kenarında bulunan hamamda yıkanırken hamamın kubbesinden sarkıtılan ip yardımıyla kaçmıştır (K.K.2).

Önceki bölümlerde ifade edildiği üzere sosyal eşkıya halkın gözünde bir kahraman (Hobsbawm, 1995: 11) olarak görüldüğünden halkın yardımları daima onunladır. Urfalı Nezif de halkın yardımları sayesinde işlediği suçlara rağmen çoğu kez cezaevine girmekten kurtulmuş, bazen de bu yardımlar sayesinde firar etmiştir.

2.7. Kahramanın Ölümü

Sosyal eşkıyanın yenik düşmesi ve ölümü, halkın yenik düşmesi ve ölümü ile özdeştir. Daha kötüsü onun ölümü umutların yok olması anlamını taşır (Hobsbawm, 1995, s. 43). Dolayısıyla sosyal eşkıya, toplumun üyelerinin resmi kurumlarla kendisine karşı işbirliğine girmemesi nedeniyle ancak toplum tarafından dışlanmış kişilerce kendisine yapılan kalleşlikler ve kurulan tuzaklar sonucu muhtelif yollardan biriyle öldürülür (Çobanoğlu, 2012, s. 213).

Urfalı Nezif'in ölümü Hobsbawm'ın (1995, s. 34) tarifine uygun şekilde trajik biçimde gerçekleşmiştir. Buna göre Nezif'in sağladığı düzen ortamından rahatsız olup tefecilikle zenginleşenler, onun ortadan kalkması gerektiğine karar verirler. Fakirin hakkı diye Nezif'in onlardan aldığı parayı kendi aralarında toplayıp bu işi yapacak kişiye vermeyi planlarlar. Ancak son derece güçlü ve korku nedir bilmeyen Nezif'i öldürecek birini bulamazlar. Planlarını uygulayacak kişinin Nezif'e çok yakın ve onun güvendiği biri olması gerektiğine kanaat getirince Nezif'in adamlarından Deveci Mehmet ile anlaşır. Deveci Mehmet, paraya tamah eden zayıf karakterli biridir. Bir gün Suruç ilçesine gitmek için çıktıkları yolda Akabe mevkiinde o günkü adı Firuz Paşa Hayratı olan yerde dinlenmeye çekilirler. Şehirden yaklaşık 5 km. uzaklıkta olan bu hayrat, yolcuların ve kervanların geçici süre konakladığı bir su başıdır. Deveci Mehmet, Nezif dinlenirken onun silahını bir şekilde alır ve Nezif'e ateş eder. Nezif'in öldüğünü düşünerek oradan uzaklaşır. Bir müddet sonra oradan geçen Kolcu Cuma isimli gece bekçisi Nezif'in inlemesini duyar. Yaralı olduğunu görünce şehre yardım istemeye gider ancak döndüğünde Nezif'in kan kaybından öldüğünü görür (K.K.1).

Görüldüğü üzere Urfalı Nezif, kendisine kurulan bir tuzak sonucunda öldürülmüştür. Bu durum sosyal eşkıyaların ancak ihanetle öldürülebilecekleri (Hobsbawm, 1995, s. 42) tezini örnekler/destekler mahiyetindedir. Sosyal eşkıyanın ölümünün bu şekilde gerçekleşmesi onun hatırasını halk katında yüceltmekte ve anlatılar yoluyla onu ölümsüz kılmaktadır.

2.8. Kahramanın Olağanüstü Gücü

Sosyal eşkıyalarla ilgili anlatılarda, eşkıyaların fiziki ve ruhi özelliklerine dair sayısız açıklama vardır. Onlara kurşun geçmez, bıçak işlemez bir insan olarak inanılması oldukça karmaşık bir fenomen gibi gelebilir. Ancak halka yol gösterenin yenilmez oluşuna duyulan arzu bu karmaşık fenomende gizlidir. İnsanlar için eşkıyanın kurşun işlemez, bıçak geçmez oluşu sadece sembolik anlam taşımaz. Onların gözünde eşkıya iyilikseverliklerinden ötürü kutsanmıştır (Hobsbawm, 1995, s. 42-43).

Nezif'e atfedilen olağanüstü gücün meşruiyeti, onun hakkında çocukluk çağından beri anlatılan olaylarda saklıdır. Buna göre Nezif, halk arasında "çatal yürek" diye tabir edilen çok cesur biridir. Çocukluğunda evlerinin önünden geçen deve kervanındaki bir devenin ayağına asılmış, kervanın ilerlemediğini gören kervancı bir çocuğun/Nezif'in buna sebep olduğunu anlamıştır. Sportmen vücudunu dinç tutmak için yörede "loğ taşı"^{†††} olarak bilinen taşla antrenman yaptığı anlatılmaktadır (K.K.4).

Nezif, eline aldığı herhangi bir ağırlığı şehir merkezindeki Sarayönü Caddesi'nde bulunan Yusuf Paşa Camii'nin minaresinden aşırarak diğer tarafa atabilecek güçtedir (K.K.1). Bir gün arkadaşlarıyla gittiği Diyarbakır'da hamamda yıkanırken onu tanıyan biri güç gösterisi yapmak amacıyla yanında getirdiği karpuzu parmağıyla deler. Bunun kendisine yönelik bir meydan okuma olduğunu anlayan Nezif de hamamdaki bakır taşı kâğıt yırtar gibi ikiye böler (K.K.1, K.K.3).

^{†††} Loğ taşı: Toprak damlarda çatı üzerinde bulunan toprağı sıkılaştırmak için ortasından demir halka geçirilerek kullanılan silindirik biçimindeki taş.

Kaynak kişilerin verdiği bilgilerden hareketle halkın Nezif'e âdeta ölümsüzlük muskası taktığı anlaşılmaktadır. Bu anlatıların yanı sıra Nezif'in çatal yürek olduğuna inanılması, etrafında manevi bir koruma zırhı olduğuna ve ihanet/tuzak dışında asla öldürülmeyeceğine dair bir inanın oluşmasını da sağlamıştır.

2.9. Mücadelenin Yönü

Hobsbawm'ın sosyal eşkıyaların kahramanlık statüsüne ulaşmaya kadar izledikleri şema olarak belirlediği kategorinin son halkasını "mücadelelerinin yönü" oluşturmaktadır. Buna göre kahraman bireysel bir mücadeleden ziyade toplumsal bir mücadele yürütür. Bu itibarla o, adil kralın veya imparatorun değil onların yerel despot idarecilerinin, ruhban sınıfının ve adaletsiz bürokratların düşmanıdır (Hobsbawm, 1995, s. 34; Çobanoğlu, 2012, s. 213).

Esasen eşkıyalığın kendi başına devrimci bir hareket haline gelmesi pek olağan bir durum değildir. Sosyal eşkıyalık doğası gereği politik/siyasi bir alternatif gösterme amacı da gütmeyiz (Hobsbawm, 1995, s. 89).

Urfalı Nezif'in hayatı incelendiğinde onun mücadelesinin yönünün Hobsbawm'ın oluşturduğu şemaya birebir uyum sağladığı görülmüştür. Nezif'in sosyal eşkıyalık kariyeri, yaşadığı coğrafyanın işgali ile başlamış ve mücadelesinin öncelikli hedefi işgalciler olmuştur. Bu süreçte inşa ettiği imaj ile halkın gönlünde taht kurmuştur. Sonraki süreçte ise yereldeki zorbalıklar ve kendi adalet ölçüsüne göre belirlediği adaletsizliklerle mücadele etmiştir. Nezif'in masum insanları veya kamusal dayanağı olan bir otoriteye karşı tavrı aldığı vaki değildir. Bu durum Hobsbawm'ın işaret ettiği sosyal eşkıyaların müdafaasız insanların öldürülmesine hatta bölge polisi gibi açık hedefler üzerine hücum yapılmasına karşı olmaları (1995, s. 39) ile ilişkilendirilebilir.

SONUÇ

İngiliz tarihçi Eric Hobsbawm'ın kuramsallaştırarak literatüre kazandırdığı "sosyal eşkıya" kavramı, adaletsizliğin kurbanı olarak suça bulaşan bir kişinin halk kahramanı seviyesine çıkarken yaşadığı hadiselerin kronolojik bir tasviri ve sistematize bir biçimde sunumuna dayanmaktadır. Farklı zaman ve mekânlarda olsalar dahi benzer kariyere sahip kişilerin toplumsal ihtiyaçlara ve toplumun adalet özlemine verdikleri cevap ölçüsünde adi suçludan halk kahramanı profiline evrilişini evrensel bir şema ile ele alan Hobsbawm'ın kalıbı bu çalışmada Urfa Nezif'in biyografisine uygulanmıştır.

Yaptığımız incelemede Urfalı Nezif'in Hobsbawm'ın belirlediği şemaya uygun bir sosyal eşkıya örneği olduğu tespit edilmiştir. Urfalı Nezif'in hayatı incelendiğinde karakterine ek olarak yaşadığı çalkantılı dönemin ve çevresinde gerçekleşen hadiselerin onun bir "sosyal eşkıya" olarak belirmesine etkisi aşıkardır. Bu kapsamda feodalitenin hâkim olduğu bir bölgede ve kamu otoritesinin sarsıldığı bir zamanda adaletsizlikleri düzeltme misyonuyla hareket eden Urfalı Nezif; ölümünden sonra çeşitli halk anlatılarına konu olmuş, üzerine türküler yakılmış ve ismiyle anılan mekânlar vasıtasıyla yaşatılmaya devam etmektedir. Urfalı Nezif'in hayatı ve öznesi olduğu olayların kolektif bellekte yaşamaya devam etmesi onun halk tarafından benimsendiğini ve bir halk kahramanı olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Bu çalışmayla tarih, siyaset, sosyoloji, edebiyat gibi birçok farklı disiplinin kendine özgü metotlarla okumaya tabi tuttuğu eşkıyalık fenomeni, 20. yüzyılın başında yaşamış bir sosyal eşkıya olan Urfalı Nezif üzerinden değerlendirilmiş; kamusal düzenin bozulmaya baş gösterdiği bir ortamda toplumsal refleksin onu nasıl bir ideal kahramana dönüştürdüğü ve gerçekleştirdiği eylemlerle toplumsal bellekte nasıl yaşatmaya devam ettirdiği ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

- Aydınlı, Necati (2008). *Urfa Türküleri ve Öyküleri*. İstanbul: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Bayrak, Mehmet (1985). *Eşkıyalık ve Eşkîya Türküleri (İnceleme-Antoloji)*. Ankara: Yorum Yayınları.
- Blok, Anton (1972). The Peasant and the Brigand: Social Banditry Reconsidered. *Comparative Studies in Society and History* 14(4), 494-503.
- Arif, Ahmet (2009). *Hasretinden Prangalar Eskittim*. Ankara: Metis Yayınları.
- Boratav, Pertev Naili (2009). *Zaman Zaman İçinde*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Cemiloğlu, M. (2003). Bursa Dağ Köylerinde Derlenmiş Zeybek Türkülerinde Öz ve Biçim Kompozisyonu. *Muğla Üniversitesi Zeybek Kültürü Sempozyumu 24-25 Ekim 2002*, Muğla: E Yayınları.
- Çobanoğlu, Özkul (2012). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (2008). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dinç, M. (2018). İsyanın Mizahı: Hobsbawm'ın Toplumsal Eşkıyalık Tanımı ve Kemal Sunal Filmleri. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, S.24, 73-90.
- Dorson, M. Richard (2011). *Günümüz Folklor Kuramları* (çev. Selcan Gürçeyir, Yeliz Özay). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Elaltuntaş, Ö.F. & Karaca, E. (2021). Eric Hobsbawm'ın Sosyal Haydut Prensipleri Bağlamında Bir Halk Kahramanı: Yado Paşa. *Akademik MATBUAT*, C.5 S.1, 43-56.
- Gacar, Ş. (2019). Hobsbawm'ın Sosyal Haydut Prensipleri Bağlamında Atçalı Kel Mehmet. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, C.1 S.3, 302-326.
- Genç, Nihat (1998). *Köpekleşmenin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hobsbawm, Eric (1990). *Haydutlar* (çev. Fatma Taşkent). İstanbul: Logos Yayıncılık.
- Hobsbawm, Eric (1995). *Sosyal İsyancılar* (çev. Necati Doğru). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Karadağ, Beyhan (2008). *Geçmişten Geleceğe Belgeler Bilgiler (1968/2008)*. Ankara: Aydoğdu Ofset Matbaacılık.
- Kestelli, Raif Necdet (2004). *Resimli Türkçe Kamus* (haz. Recep Toparlı vd.). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kurtoğlu, Murat (2020). Yeşilçam'ın Üç İmgesel Şehri. *TYB Akademi Dil, Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, S.28, 87-105.
- Lüleci, Murat (2022). Romantik Eşkîyalar: Türk Kültüründe Zeybek/Efe Geleneğinin Edebî Temsilleri Üzerine Bir Değersöküm Denemesi, *Millî Folklor*, 17(136), 140-153.
- Oktay, Neşe (2020). Bir "Soylu Haydut" Keşanlı Ali, *Asos Journal*, 100, 146-155.

- Özbek, Mehmet (1994). *Folklor ve Türkülerimiz*. İstanbul: Ötüken.
- Özçelik, Sadettin (1997). *Urfa Merkez Ağzı (İnceleme, Metinler, Sözlük)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pıçak, M.-vd. (2020). Eşkıyaların Merkezi Devlet ve Feodal Otoritelerle İlişkileri. *The Journal of Social Science*, 4(7), 377-393.
- Şahin, Gürsoy (2003). XVII. Yüzyılın Sonlarında Afyonkarahisâr'da Eşkıyalık Hareketleri, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. V, S:1, 76-88.
- Tanık, İ. H. (2023). *Milli Mücadele Döneminde TBMM'ye Karşı Ayaklanmalar*. (ed. Ahmet Oğuz ve Emine Aşçı). İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Turhan, Salih-vd. (2003). *Notalarıyla Türkülerimiz ve Hikâyeleri*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- URL-1: <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim Tarihi: 12.01.2024]
- URL-2: <https://islamansiklopedisi.org.tr/> [Erişim Tarihi: 12.01.2024]
- Yetkin, Sabri (1997). *Ege'de Eşkıyalar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

- K.K.1: Abuzer Akbıyık, kişisel görüşme, 12.07.2023
- K.K.2: M. Sadık Alican, kişisel görüşme, 20.03.2023
- K.K.3: Mehmet Kurtoğlu, kişisel görüşme, 14.02.2024
- K.K.4: Mahmut Karakaş, kişisel görüşme, 11.06.2021
- K.K.5: Halil Çatkın, kişisel görüşme, 25.11.2023
- K.K.6: Yahya Demirkol, kişisel görüşme, 01.03.2021
- K.K.7: Sabri Altıngöz, kişisel görüşme, 23.07.2020
- K.K.8: Halil Çiçek, kişisel görüşme, 22.05.2024

BATI

EDEBİYATINDA AKIMLAR

editör
OKTAY YİVLİ

HATİCE FIRAT
YASEMİN MUMCU
OKTAY YİVLİ
OĞUZHAN KARABURGU
BERNA AKYÜZ SİZGEN
NİLÜFER İLHAN

ÜMMÜHAN TOPÇU
SEFA YÜCE
HANİFİ ASLAN
METİN AKYÜZ
MEHMET SÜMER
YAKUP ÖZTÜRK

Prof. Dr. Önder Göçgün

TİYATRO DENEN HAYAT SAHNESİ

PROF. DR. ÖNDER GÖÇGÜN

Türk Tasavvuf Şiiri

AÇIKLAMALI VE YORUMLU ÖRNEKLERLE

MODERN TÜRK EDEBİYATI

editör
OKTAY YİVLİ

MUHARREM DAYANÇ
OKTAY YİVLİ
MACİT BALIK
MAHMUT BABACAN
SEVİM ŞERMET

YASEMİN MUMCU
BEDİA KOÇAKOĞLU
NİLÜFER İLHAN
MAKSUT YİĞİTBAŞ
SELAMİ ALAN

